

Микола Филоненко, Леонід Рябченко (в центрі) і Володимир Михайлик – красногорівці, перевізники на поромі у фільмі «Пропала грамота».

Тетяна Дениско

Випадкова невинна зустріч

Великобагачанський край розкинувся зовсім поряд зі знаменитими гоголівськими місцями – Великими Сорочинцями, де майбутній письменник появився на світ у флігелі знаного на всю околицю лікаря Трохимовського, та Гоголевим (колишньою Василівкою-Яновщиною), де було родове помістя, в якому він підростав (тепер там – літературно-меморіальний музей Гоголя), і звідки поїхав навчатися спершу в Полтавську гімназію, а потім, після смерті молодшого брата Івана, – у Ніжинську. Отже, про село Красногорівку та його околиці і близькі до нього хутірці (Герусівка, Дзюбівщина та інші), де на початку літа 1972 року знімали «Пропалу грамоту», з повним правом можна говорити як про *genius loci* (геній місця, дух місця – термін, вживаний ще давніми греками на позначення зв'язку між інтелектуальними, духовними та емоційними явищами з їхнім матеріальним середовищем).

Гоголівські місця – гоголівська феєрична повість «Пропала грамота», надрукована вперше 1831 року в першому виданні «Вечорів...», – врешті сучасна екранізація твору саме на «гоголівській» території. Зв'язок очевидний, на поверхні. Тому абсолютно невинним видається результат пошуків місця зйомок (дехто з учасників знімальної групи згадує, що намагалися знайти самшитовий гай у Криму, а опинилися... на Полтавщині). Є ще зв'язки й інші, не менш очевидні. Історично цей край – козацький, кобзарський (батьківщина Федора Кушнерика). Крім того, звідси рукою подати до славнозвісних довженківських – таких притягальних! – Яресьок. І Псьол – річка незвичайна, дивовижно красива, містично-загадкова... Таким чином творці фільму і матеріальне (природне) середовище в цьому випадку щасливо знайшли одне одного, щоб «вибухнути» яскравим мистецьким явищем.

Як відомо, Гоголева повість – це сплав фольклорних мо-

тивів. Стрічку, зняту Борисом Івченком за величезної творчої підтримки Івана Миколайчука (сценарій Івана Драча), можна тлумачити не тільки як вигадливу байку веселого оповідача, сновидіння героя чи фантазмагорію «на тему», а і як алегоричну подорож козаків (читай – усього українського чоловіцтва), поборювання і непоборювання ними одвічних спокус, як-то: жінки, випивка, слава, розбрат, сподівання на царицю тощо. Так одразу й спадає на думку античний Еней – невмирущий міфологічний мотив! Утім, ми – про козака Василя, напрочуд сучасного героя із вельми сучасного фільму. Згідно зі вченням К.Г. Юнга про синхроністичність, випадковість – це одвічно суцільний фактор, що виявляється як тимчасовий збіг чи смислова еквівалентність фізичного і психічного. Як, однак, все це близько до *genius loci*... І як приємно усвідомлювати, що творча інтуїція Івченка-Миколайчука не підвела їх і цього разу: і тоді, коли обирали місце для знімання «Пропалої грамоти», і тоді, коли покликали для участі у зйомках мешканців Красногорівки.

Один із тих непрофесійних акторів – Леонід Іванович Рябченко. Ветеран Другої світової війни. Інженер-електромеханік за фахом. Нещодавно йому виповнилося 86 років. Нині цю унікальну, легендарну людину добре знають не тільки в самій Красногорівці чи районі, а й далеко за їхніми межами. А тоді, у червні 1972-го, він працював директором Красногорівського району електромереж, і ніхто – ніхто! – з односельців не знав, яка драматична дорога пролягла за плечима цього кремезного, міцного, наче столітній дуб, чоловіка. Не відали про це, звісно, й учасники знімальної групи.

...У квітні тепер уже далекого 1948 року красивого, розумного, талановитого юнака з лубенського села Снітина, який служив у Будапештському полку, арештували за доносом таємного інформатора. Якось вихідного дня, поба-

чивши, як статечно прогулюються вулицями ошатно і барвисто вбрані угорські селяни, він, згадавши злиденне життя своїх земляків, їхні кирзяки та зношені куфайки, промовив: «Чи побачимо коли, що й наші колгоспники будуть так зодягатися?» За ним почали наглядати і невдовзі, на підставі знайдених у нього листів від другової матері, «пришили» намір втікати до Японії через Південний Сахалін. Важко вигадати щось безглуздіше, та сталінська Феміда на таке не зважала: що безглуздіше – то більший термін покарання. Рябченкові вона у зв'язку з відміною смертної кари безжально відміряла 25 років позбавлення волі в таборах особливого режиму, а пізніше не пошкодувала ще двічі по 25 років – за дві невдалі втечі (хіба не сюжет для фільму?).

Про свої поневіряння колами страшного гулагівського пекла, про те, як «мучились, карались, але не каюлися» справжні українці навіть у далеких снігах проклятої Інти, про складні долі своїх побратимів по ГУЛАГу, про історію рідного села Снітина та свого козацького роду талановито, безстрашно, захопливо розповідає колишній політв'язень у своїх мемуарах (таких документальних книг у нього вже вийшло дев'ять: «Снітинські дзвони», «Від Снітина до Інти», «За компасом марки "Воля"» та інші). Його друзями були світочі українського слова Григорій Кочур і Микола Лукаш. Реабілітували непокірного полтавця по всіх трьох судимостях 1963 року. Однак переслідувати не перестали – викликали в управління КДБ в Полтаву за лекцію, присвячену ювілею Хотинської битви, за те, що в хаті висять картини на теми козацтва... Доводилося безкінечно аж до виходу на пенсію міняти роботу. Зате з яким піднесенням влився він у змагання за незалежність України у 1990-му: ставши одним із перших членів новоствореного Товариства політв'язнів і репресованих. Він бере участь у зборах і мітингах на Хортиці, в Києві і Полтаві. **Леонід Рябченко** – генерал-хорунжий Українського козацтва, член редколегії журналу «Зона». Освоївши у 80-річному віці комп'ютер, він не перестає працювати і далі, подаючи читачеві такий багатющий масив історичної інформації, що, здавалося б, це не під силу й кільком людям, але Рябченкові – до снаги, бо він – такий. Незламний, невтомний полтавський козак.

Є в біографії Леоніда Івановича один факт, про який він згадує з особливою теплотою, – це участь у зйомках «Пропалої грамоти», спілкування з незабутнім Іваном Миколайчуком.

– Знімальна група поселилася в сільському будинку культури. Селом облетіла чутка, що кличуть людей на зйомку. І я привів своїх хлопців із роботи, і сім'я моя теж майже вся брала участь, Богдан, правда, ще малий був, а старший син, Анатолій, і донька Ольга знімалися в епізодах, були серед односельців, які проводжали козака Василя в Петербург.

– А яка ж роль у вас була?

– Просто козак. Десь у першій частині фільму ми скачемо на конях. Я в чорній шапці. Вуса мені приклеїли, загримували, одяг дали...

– Івченка, режисера, пам'ятаєте?

– Бог його знає, вже забув.

– З ким же тоді ви спілкувалися?

– В основному – з Миколайчуком. Він усім заправляв. Ота

картина, що ви бачите в кутку, де я біля коня зі списом у руках, то на ній не моя шакапа, то кінь Миколайчуків, якого йому привезли з Києва. Його фотографували з цим конем, а я попросив: дай і я зі справжнім конем знімуся... Бо ми всі виступали на колгоспних конях. Деякі комуністи, котрим це все не подобалося, закидали нам: «Що, немає вам роботи? Увесь РЕС на конях. Витолочили поле...» Моя перша епізодична роль взагалі з курйозу почалася. Треба було промчати на коні дорогою до хати, а там груша нависла, і я отим списом на скаку зачепився за кляту грушу, кінь мене тягне вперед, а груша вириває з сідла, і я вже перелякався: розтопчуть ті, хто позаду скаче. Ну якось на щастя виборсався, тільки застрибав у сідлі. Коротше кажучи, перший епізод пропав. Режисер кричить: «Стоп! Назад!» А вдруге вже проїхали добре. Десь є в мене фото: я і двоє моїх друзів – Володимир Михайлик, заступник директора з енергозбуту, і Микола Филоненко, майстер Красногорівської дільниці РЕМ. Тільки на ньому ми вже в селянському вбранні – це для епізодів на перевозі. Ми там пором тягли. На жаль, із хлопцями вам не вдасться поговорити: Филоненко помер, а Михайлик поховав дружину й перебрався в Миргород.

– Отже, пофомник – це вже друга ваша роль. Була й третя?

– Так, була – сотник на пенсії, так жартома казав про неї Миколайчук. Козака проводжають до цариці, на вулиці під тинном сидять старі й малі, і я теж сиджу з двома дітьми.

– І не важко було вам, інженерові, лицедіяти?

– Та ні, все виходило, ото тільки раз режисер розсердився, коли я списом зачепився за грушу. У шкільні роки не було в школі такої п'єси, де б я не грав, особливо комічні ролі.

– Яким ви запам'ятали Івана Миколайчука?

– Це той випадок, коли ти з першого слова відчуваєш: це свій чоловік, українець з голови до п'ят. З ним легко говориться, легко дихається. Він знав, що я людей привів на знімальний майданчик, і був вдячний. Я, коли дізнався, що він помер, дуже засмутився. Скільки міг би ще зробити!

– Про Україну, ваше табірне минуле ніколи не говорили з ним?

– Ні, тоді не такий час був. Ще фільм не вийшов на екрани, а мені вже дехто натякав, що від нього націоналізмом відгонять.

– Коли ви побачили фільм уперше? Чи не привозили його в село? Як воно – побачити себе на екрані?

– Ні, не привозили, я дивився «Пропалу грамоту» в Полтаві. Враження приємне: це я!

Атож – козак у душі, козак на екрані...

На завершення короткої розмови козак Леонід Рябченко дає мені знімок, про який розповідав, показує власні книжки, а також особливо цінні екземпляри зі своєї багатющої бібліотеки. Виходить попрощатися на ганок затишної оселі на околиці Красногорівки. Довкола, як і майже 40 років тому, коли поблизу знімали український кіношедевр, щедро буяє червнева зелень... Якби ж то Іван жив довше! Чомусь мені здається, що він конче захотів би зняти фільм про цього могутнього чоловіка.